

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Романченко Алли Петрівни

на дисертацію **Швець Юлії Вікторівни**

«Густаторний код української лінгвоментальності:

лінгвокультурологічний і психолінгвістичний аспекти

(на матеріалі художньої літератури VIII-XXI ст.)»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальністю 035 Філологія

1. Актуальність теми дослідження та зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

У добу глобалізаційних процесів, що стрімко розвиваються в сучасному суспільстві, надважливо зберегти національну ідентичність, унікальність лінгвоментальних характеристик українців, самотність етнокультури та ціннісні пріоритети в різних сферах життєдіяльності етносу.

Розглядувану дисертацію Швець Юлії Вікторівни виконано в річищі етнолінгвістики, скерованої на «вивчення віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу» (О. Селіванова), і її відгалуження – лінгвокультурології, у центрі дослідження якої питання зв'язку мови й етнічної культури. Однією з визначальних рис аналізованої праці є те, що матеріалом студіювання послуговував літературний дискурс VIII-XXI століть як безцінне джерело культурної інформації, зокрема щодо національної харчосмакової культури.

Актуальність пропонованої кваліфікаційної наукової роботи Юлії Вікторівни Швець й вибір теми зумовлено потребою комплексного

опрацювання густативів як актуального сегмента національної лінгвоментальності, як репрезентанта автентичної культури українців, що маніфестує пріоритети на прикладі харчосмакової поведінки та ілюструє культурологічну й психолінгвістичну специфіку гастрономічних орієнтирів нашого народу, а також необхідністю довести унікальність лінгвоментальних рис українців у фокусі їхньої культурологічної та психолінгвістичної специфіки.

Дисертацію виконано в межах наукової теми «Дослідження дискурсивної специфіки комунікативного впливу» (державний реєстраційний номер 0119U10356) кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вона відповідає нагальним потребам і сучасним тенденціям лінгвістики й ґрунтується на новітніх мовознавчих напрямках.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові пошуки авторки в теоретичній площині базуються на здобутках учених, які досліджують питання гуманітарної наукової парадигми, зокрема філософії, соціології, психології, історії (О. Гордійчук, О. Кульчицький, В. Храмова, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, Т. Чумак, Ю. Юшкевич, R. Emerson, Lévy-Bruhl L.; Ю. Візниця, В. Гаврилюк, В. Дем'яненко, В. Крячко, В. Куєвда, М. Слюсаревський, О. Стражний, А. Фурман, М.-Л. Чепа; В. Базилевський, О. Будугай, П. Дінцельбахер, Ю. Липа, Н. Семергей, Д. Яворницький).

Ментальність плідно досліджували як зарубіжні, так і українські мовознавці, до праць яких звертається дисертантка. Таке звертання зумовлено необхідністю потрактування поняття *лінгвоментальність*, його особливостей, можливостей експлікації тощо. Лінгвістичні напрацювання всесвітньо відомих дослідників (В. фон Гумбольдта, П. Лацаруса, Е. Сепіра й Б. Ворфа, Г. Штейнталя) та сучасних зарубіжних авторів (Б. Аренд і Я. Кізендаль, Л. Васмер, Ш. Юналан), а також українських

науковців (В. Жайворонок, Ю. Карпенко, Т. Ковалевська, О. Потебня, В. Русанівський та ін.) забезпечили надійне теоретичне підґрунтя дослідження.

На основі фундаментальних теоретичних і прикладних досліджень Юлія Швець випрацювала власну наукову концепцію щодо специфіки густаторного коду та його сутності у вимірах лінгвокультурології й психолінгвістики. Для реалізації та апробування цієї концепції авторка поставила відповідну мету (виявлення лінгвоментальних рис національної харчосмакової культури в лінгвокультурологічному і психолінгвістичному аспектах) та сформулювала завдання. Крім завдань, що передбачали висвітлення теоретичних надбань учених (аналіз тлумачення феномену ментальності в сучасній гуманітарній парадигмі; характеристика поняття лінгвоментальності в мовознавстві), вона виконала низку прикладних завдань: виокремила базові густаторні маркери з контекстів творів української літератури VIII-XXI ст.; описала лінгвокультурологічні параметри густаторних кодів української ментальності на рівні їхніх лексико-семантичних та фразеологічних маркерів; здійснила експериментальне психолінгвістичне дослідження виокремлених густаторних кодів і систематизувала отримані реакції; виявила унікальні лінгвоментальні риси українців стосовно їхньої культурологічної та психолінгвістичної специфіки, що й зумовило структуру наукової роботи.

Кваліфікаційна наукова робота складається з анотацій українською та англійською мовою, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури й додатків.

У вступній частині окреслено об'єкт, предмет дослідження, сформульовано мету та завдання роботи, зааналізовано теоретико-методологічні засади вивчення лексики на позначення їжі і питва в лінгвокультурологічному аспекті, розкрито наукову новизну, теоретичну цінність та практичне значення одержаних результатів, подано відомості

про його апробацію. Роботу виконано за допомогою науково виваженого методологічного інструментарію. Для розв'язання сформульованих завдань Юлія Швець використала низку загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів, що уможливили опис й аналіз зібраного фактичного матеріалу (164 густативи в 1823 слововживаннях та 74 фразеологізми у 131 вжитку, а також 4108 асоціатів), зокрема описовий, кількісний, контекстуально-інтерпретаційний методи, компонентний й етимологічний аналіз, лексикографічний метод, методи лінгвокультурологічного та асоціативного експерименту, елементи Мілтон-модельної ідентифікації тощо. Комплекс методів, залучених для аналізу густаторного коду, забезпечив всебічну характеристику густативних маркерів й унаочнив одержані результати.

Відповідно до мети та завдань викладено зміст розділів дисертаційної праці, де запропоновано авторський підхід й алгоритм опису густативних одиниць. Логічно, що в першому розділі «Поняття ментальності і лінгвоментальності в гуманітарній науковій парадигмі» (с. 32-69) висвітлено розуміння ментальності й лінгвоментальності як основних понять дослідження в гуманітаристиці, розкрито сутність лінгвоментальності в мовознавстві, акцентовано на аспектах дослідження в українському мовознавстві та описано базові коди української лінгвоментальності.

Дисертантка виокремила шість наукових напрямів, у межах яких здійснюють дослідження лінгвоментальності, визначила результати кожного з них. Вона звернула увагу, що матеріал художнього дискурсу неабияк сприяє етнокультурній параметризації; когнітивно-семантичний аналіз національних концептів уможливорює ідентифікацію лінгвоментальності; ментальний код нації можна вивчати з позицій лінгвоконфліктології; феномен обряду маркує безперервність народних традицій; ідіолектна мовна особистість відбиває етнокультурні риси

етносу та його ментальні коди; нейролінгвістичні особливості сприйняття світу дають змогу оптимізувати різні дискурси й дискурсивні практики.

Базові складники української ментальності та лінгвоментальності характеризують позитивні та деструктивні риси української вдачі. До базових елементів уналежнено й смакову константу ментальності з огляду на унікальність традицій харчосмакових установок української кухні.

Основу другого розділу кваліфікаційної наукової роботи «Лінгвокультурологічний аспект густаторних кодів української ментальності» (с. 70-160) становить лексико-семантичне групування густативів (24 групи, у кожній з яких подано таку інформацію: кількість слововживань відповідної лексеми на позначення їжі та питва, семантика лексеми, цитата з художньої літератури). Підсумком до цієї частини розділу слугує аналіз лексем щодо частотності функціонування в українській літературі, значення в житті / діяльності людини, узагальнення стосовно символічності чи іншого навантаження відповідного густатива.

Систематизовано й фразеологічні одиниці з компонентом на позначення їжі та питва як невичерпне джерело народного світогляду й побуту та звичаїв. Їх згруповано відповідно до густаторних маркерів, подано кількісні дані, словникову дефініцію «з метою ідентифікації найпопулярніших ознак українського менталітету, які закодовано в описаних ... ФО» (с. 131), зроблено висновок щодо кожної групи. У цьому розділі взято до уваги як суто лінгвокультурологічні аспекти з огляду на історію, соціологію, філософію, літературознавство, так і пов'язані з ними персонологійні, дискурсивні аспекти тощо.

Третій розділ «Психолінгвістичний аспект густаторних кодів української ментальності» (с. 161-236) ґрунтується на методиці проведення вільного асоціативного експерименту та аналізі отриманих від реципієнтів асоціацій. З огляду на сказане, акцентуємо на тому, що завдяки такому підходу дослідниці вдалося вирізнити лексико-семантичні поля, згрупувати асоціати за ядровими й периферійними ознаками, що й

уможливило ідентифікацію репрезентативних рис української лінгвоментальності в густаторному фокусі респондентів.

Опрацювавши методику проведення вільного асоціативного експерименту, дисертантка мала змогу виявити сталу архітектуру густаторного лексикону українців. Асоціативне тло описуваного етнокоду виформувалося внаслідок проведення трьох взаємозалежних етапів: розроблення анкети та фіксація асоціацій учасників експерименту; аналіз асоціатів за комплексом критеріїв; виокремлення репрезентативних ознак української лінгвоментальності. Результати вказаних етапів такі: зафіксовано **4108** загальних реакцій, зокрема й **22** емоджі, які надали **95** учасників ВАЕ на **59** стимулів, дібраних із художньої літератури; відповідно до семантики стимулів сформовано ЛСП, а слова-асоціати схарактеризовано за кількома критеріями (за ядровими та периферійними ознаками; структурою; емоційно-оцінним характером породження реакцій; фразеологічні реакції; римові асоціації); виокремлено риси лінгвоментальності на основі проведення вільного асоціативного експерименту із залученням та характеристикою 14 ЛСП. Як зазначає дослідниця, більшість асоціатів подано на стимули *крашанка, коровай, коржик*, а найменше – на стимули *лемішка, калганка, сикизка, тисанка*, що віддзеркалює з одного боку, популярність і відомість одних артефактів побуту для сучасників, а з іншого – ілюструє архаїчність та невідомість таких.

Наукова новизна та цінність одержаних результатів.

У рецензованій науковій праці репрезентовано комплексне дослідження, що уможливило виявлення специфічності густаторного коду як одного з важливих етнічних ідентифікаторів для вираження самобутності українського народу. Наукова новизна дисертаційної праці, виконаної Ю. Швець, є незаперечною, адже в ній здійснено опис вказаного коду української лінгвоментальності завдяки залученню важливих складників української кулінарної культури в їхньому

лінгвокультурологічному і психолінгвістичному вимірі, запропоновано авторське визначення смакової константи ментальності як репрезентативного коду української лінгвоментальності, визначено актуальне асоціативне тло лексики на позначення їжі та питва й виявлено особливості сприйняття аналізованих густативів з огляду на соціальні характеристики респондентів, а також виокремлено лінгвоментальні риси українців та їхню культурологічну специфіку на рівні харчосмакових експлікацій.

Не викликає сумнівів теоретичне й практичне значення одержаних результатів виконаного дисертаційного дослідження, що полягає в поглибленні окремих теоретичних положень, авторській класифікації густативів на основі зафіксованого матеріалу, внеском у лінгвокультурологічні інтерпретації, широкій можливості використання для розроблення навчального матеріалу тощо.

3. Повнота викладу основних результатів дисертації в оприлюднених публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення й результати виконаного дослідження висвітлено в 9 публікаціях, зокрема 5 – в українських фахових виданнях із різною географією (Одеса, Дрогобич, Київ), 1 – у закордонному збірникові (Республіка Латвія), 1 – у колективній монографії та ще 2 публікації мають апробаційний характер (Одеса, Дніпро), а також їх оприлюднено на 14 наукових заходах різного рівня, що засвідчує належну апробацію поданої на здобуття наукового ступеня дисертаційної праці відповідної галузі знань і про повноту викладу її ключових моментів.

Аналіз публікацій Ю. Швець засвідчив їхню відповідність вимогам, висловуваних до оприлюднення результатів дослідження для присудження наукового ступеня доктора філософії.

Дані про відсутність порушень академічної доброчесності.

Порушень академічної доброчесності в дисертаційній роботі та опублікованих працях Ю. В. Швець, у яких репрезентовано результати

дослідження, не виявлено. Авторка дотримується правил цитування та посилання на праці інших дослідників.

4. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Попри загальну високу оцінку дослідження Юлії Швець висловимо деякі наші міркування стосовно виконаної роботи.

1. З огляду на лінгвокультурологічний характер праці доречно було б дефінувати такі важливі для дослідження поняття, як *харчосмакова культура, гастрономічна картина української культури*, а також обґрунтувати вибір терміна *густатив* із-поміж інших, що номінують їжу та питво.

2. Не виникає сумнівів щодо схарактеризованих у роботі лексико-семантичних маркерів, однак у деяких ілюстраціях з художньої літератури вони позначають не їжу, а рослини (жито, пшениця, ячмінь, с. 108-109). Чи не варто уналежнити густатив *сластьона* у значенні '*пампушка*' до ЛСГ Хліб, як і *пиріжок, книш* тощо, чи можна *грис* вважати густативом, виходячи з його тлумачення?

3. У другому розділі об'єднання на позначення їжі та питва сформовано як ЛСГ, а в третьому розділі – як ЛСП, а також трапляється терміносполука *асоціативне поле*. Було б доречно пояснити потребу використання саме таких термінних одиниць.

4. Праці авторки варто вказувати не лише в списку публікацій за темою дисертації, а й у загальному списку використаної літератури.

5. Загальний висновок та оцінка дисертації.

На підставі викладеного вважаємо, що дисертація «Густаторний код української лінгвоментальності: лінгвокультурологічний і психолінгвістичний аспекти (на матеріалі художньої літератури 18 – 21ст.)» виконана на належному науковому рівні, за своєю актуальністю, теоретичним і практичним значенням, науковою новизною, аналізом фактичного матеріалу відповідає вимогам пунктів 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р.), а авторка дослідження Юлія Вікторівна Швець заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія в галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Рецензент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
та мовної підготовки іноземців

Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Алла РОМАНЧЕНКО

30.05.2025

*Підпис д. філол. н., професора
Алли Романченко засвідчує.
Проректор Тренка Романченко*

